

УДК 811.133.1. (033.22+003.32)"08/20"

СИДЕЛЬНИКОВА Л.В.

*(Київський національний лінгвістичний університет)***МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕВОЛЮЦІЇ ЛІТЕРНИХ ЗНАКІВ ФРАНЦУЗЬКОГО ПИСЬМА У ФОНОГРАФІЧНОМУ ТА ІДЕОГРАФІЧНОМУ АСПЕКТАХ**

У статті розглядаються основні методи дослідження фонографічних та ідеографічних особливостей літерних знаків французької мови IX – початку XXI століття, встановлено методологічний корпус вивчення письма, висвітлено діахронічний та синхронічний підходи до аналізу графічних одиниць.

Ключові слова: методи дослідження, літерний знак, фонографія, ідеографія, символізм, синхронічний та діахронічний підходи.

Сидельникова Л.В. Методы исследования эволюции буквенных знаков французского письма в фонографическом и идеографическом аспекте. В статье рассматриваются основные методы исследования фонографических и идеографических особенностей буквенных знаков французского языка IX – начала XXI столетий, установлен методологический корпус изучения письма, освещены диахронический и синхронический подходы к анализу графических единиц.

Ключевые слова: методы исследования, буквенный знак, фонография, идеография, символизм, диахронический и синхронический подходы.

Sydelynykova L.V. The research methods of Evolution of the French Alphabet Signs in Phonographic and Ideographic Aspects. The article deals with the main methods study of phonographic and ideographic peculiarities of the French alphabet signs in the 9th – early 21st centuries, the establishment basic categorical case of study writing, the highlighting diachronic and synchronic approaches to the study of graphic units.

Key words: study methods, alphabet sign, phonography, ideography, symbolism, diachronic and synchronic approaches.

У сучасній графічній лінгвістиці дослідження графіки й орфографії французької мови здійснюється за різними науковими напрямками: теоретичне осмислення графіки й орфографії французької мови у синхронічній та діахронічній площинах, інвентаризація та класифікація основних графем та орфограм, системний підхід до вивчення графічних та орфографічних явищ, функціональний аспект графічних та орфографічних одиниць письма, лексична орфографія. Зокрема, роботи таких відомих вчених, як Л. В. Щерби, В. Г. Гака, Н. О. Катагощиної, К. О. Ганшиної, Г. Г. Крючкова, А. Мартіне, Сl. Blanche-Benveniste, A. Chervel, R. Thimonnier, N. Catach та інших присвячені опису графічної та орфографічної систем французької мови та виявленню притаманних ним закономірностей. Дослідженням еволюції становлення орфографічної системи в різні періоди розвитку французької мови займалися В. Г. Гак, Н. О. Катагощина, А. Доза, R. Thimonnier, Ch. Brunot, J. Calvel, N. Catach, Ch. Beaulieux, M. Cohen, A. Picoche, Ch. Marchello-Nizia тощо. У сучасних вітчизняних наукових розвідках у плані вираження писемної мови увага приділяється головним чином нелітерним елементам письма (О. В. Станіслав, І. О. Гунчик, А. С. Сизенко, А. В. Новікова, Л. Ю. Єрмоленко) або лексичній орфографії, яка встановлює фонетико-графічні особливості термінологічної лексики (О. А. Лабенко, І. В. Ситдикова, М. А. Цюпа) та шляхи адаптації запозичень з різних мов до французької (В. М. Мазниченко, О. М. Федченко, Т. М. Хайчевська, О. В. Кромбет). Отже, системне вивчення літерних, алфавітних знаків французького письма залишається поза увагою дослідників. Отже, відсутність у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці комплексного аналізу причин і результатів якісних та кількісних змін у складі графічної та орфографічної систем французької мови зумовлює актуальність цього дисертаційного дослідження.

У зв'язку зі зростанням інтересу до вивчення взаємодії мови та людини, до лінгвокультурних та когнітивних досліджень, літерний знак вимагає більш адекватного аналізу позначення його змістовної сторони, який би зняв функціональну обмеженість традиційного значення і в якому органічно поєдналися б логіко-психологічні та мовознавчі категорії. Писемна мова є одним із засобів людського спілкування, що використовується суспільством як знаряддя пізнання та інструмент мислення. Отже, вивчення ідеографіки та символізму літерних знаків на соціально-психологічному рівні органічно пов'язане з дослідженнями видів взаємодій між адресантом та адресатом, проблемами зручності та інформативності спілкування, впливу графічних знаків на свідомість людини. Мова має значну свободу графічного варіювання щодо репрезентації смислових утворень. Знакове спілкування – це процес оперування образами свідомості, на які комуніканти вказують за допомогою різних мовних знаків. З огляду на те, що думка завжди є образною та супроводжується певними уявленнями, здебільшого зоровими,

літерні знаки є одним із засобів вираження ідеального змісту, який саме й розпізнається через матеріальний знак завдяки здатності людської психіки співвідносити матеріальну репрезентацію з її ідеальним аналогом.

Слід також наголосити на тому, що на сьогодні практично відсутній лінгвістичний аналіз літери-символу, її впливу на свідомість людини. Зазначимо щодо цього наукові роботи Г. Г. Крючкова, І. О. Гунчик, Л. Ю. Єрмоленко, які являють собою перші спроби дослідити ідеографізм і символізм основних графічних засобів, а також їх значення у сучасному французькому письмі. Тому у нашому дослідженні ми зосередили увагу на вивченні літерних графічних засобів, розкриваючи їх фонографічну, ідеографічну і символічну значущість у французькому письмі, зокрема простежити еволюцію літерного знака від фонограми до символу. В основу статті покладено *гіпотезу*, що літера підвладна універсальному закону циклічності, який лежить в основі будь-якої еволюції.

Підсумовуючи викладене вище, ми сформулювали **актуальність** теми роботи, яка визначається недостатністю комплексного аналізу еволюції системи літерних знаків у французькій мові, відсутністю їхнього функціонального опису та класифікації літер-символів у сучасній романістиці. **Мета** дослідження полягає у встановленні методологічної бази вивчення особливостей розвитку системи літерних одиниць французької графіки та орфографії, проведенні функціонального аналізу літер французького алфавіту як універсальних символів, із застосуванням комплексного та різнопланового опису. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити теоретичні засади вивчення літерного знака з позиції графічної лінгвістики та виробити пошукову методику дослідження еволюції системи літерних знаків французького письма IX – початку XXI ст. у фонографічному та ідеографічному аспектах. Таким чином **об'єктом** представленого дослідження виступають літерні знаки французької писемної мови, а **предметом** є методи дослідження еволюції літерних знаків французького письма IX – початку XXI століття у фонографічному та ідеографічному аспектах.

З огляду на сформульовані завдання, ми поєднуємо в нашому дослідженні **загальнофілософські, загальнонаукові** (спостереження, дедуція та індукція, аналіз і синтез, узагальнення та інші) та **спеціальні** (власне **лінгвістичні**) методи, зокрема: *описовий, гіпотетично-дедуктивний, порівняльно-історичний, метод вибірки, графемний, графонімічний, компонентний аналіз* тощо.

Передумовами розв'язання багатьох мовознавчих проблем є філософський підхід до об'єкта дослідження, його взаємозв'язок з суб'єктом, а також спосіб побудови наукової теорії. Саме тому методологічною основою мовознавства є філософія. Визначальним для мовознавства є дослідження філософських проблем взаємовідношень матеріального та ідеального, матерії та свідомості. Успішність будь-якого дослідження мовознавчого характеру зумовлюється дотриманням *закону діалектики*, який лежить в основі *принципу системності*. Дійсно, мову необхідно вивчати у її взаємозв'язку з іншими явищами дійсності, іншими видами суспільного життя, у міжмовній взаємодії, відношеннях з іншими структурними рівнями та елементами самої мови, психологічним боком мовної діяльності тощо. Діалектичний закон також реалізується у *принципі історизму*, при якому мову тлумачать як історичне явище, що постійно розвивається з давніх часів її формування та становлення до сучасного стану з перспективою подальшого розвитку. Принцип історизму знайшов своє прикладення в порівняльно-історичному мовознавстві та в порівняльно-історичному методі дослідження. Закон діалектики в межах нашої роботи також допомагає вбачати в фонографії та ідеографії двосторонню природу писемної системи французької мови та розмежувати абстрактне, формальне (графіка) і конкретне, значиме (орфографія), перехід кількісних змін у якісні, від графічного (ненормованого) рівня до орфографічного (нормованого). Іншим філософським підґрунтям є діалектичне розуміння взаємозв'язку форми та змісту. Саме переважання змісту над формою, його домінуючий характер, вплив форми на зміст забезпечують правильне тлумачення мовного знака та позначуваної ним ідеальної сутності.

Система загальнонаукових та спеціальних методів і принципів доповнює філософську методологію дослідження. Розглянемо декілька з них.

Індуктивний метод як один з вихідних прийомів наукового аналізу мовного матеріалу дозволив на підставі окремих мовних ознак дійти загального висновку про весь клас певних

мовних явищ, узагальнити результати окремих конкретних спостережень. Зауважимо, що більшість мовознавчих досліджень ґрунтується саме на індуктивному методі, що спрямовується від одиничних конкретних об'єктів до загального. Наприклад, у нашій роботі при фонографічному аналізі орфограм сучасної французької мови ми помітили, що деякі дволітерні графічні комплекси, а саме: диграми **ai, au, eu, oe, œu, oi, ue, il** своєю графічною формою вже не відтворюють відповідного звучання, тобто знак повністю втрачає свій безпосередній зв'язок зі значенням. Ці конкретні графічні явища ведуть до ієрогліфізації всієї системи французького письма. *Дедуктивний метод* передбачає формулювання конкретної загальної аксіоми (теореми) шляхом логічного мислення незначної кількості вихідних окремих положень. У межах цієї методики застосовується гіпотетично-дедуктивний метод, який формує гіпотезу роботи, висунену як припущення щодо майбутнього результату наукової теорії. У нашому дослідженні гіпотезою слугувала теза про те, що літерний знак у своєму розвитку проходить всі стадії циклічності. Прослідкувавши еволюцію літери французького письма у фонографічному, ідеографічному та символічному аспектах, ми дійшли висновку, що літера французької абетки бере свій початок від піктографічного (образного) письма, оскільки містить у собі елементи рунічного письма. З часом вона починає відтворювати звук, тобто виступати фонограмою, потім фіксувати додаткові семантичні та морфологічні значення, тобто літера набуває властивості ідеограми, у ході розвитку літера втрачає свій зв'язок з формою і стає складовою ієрогліфа. Та, нарешті, заключна стадія еволюції літерного знака – це передача певного ментального образу, ідеального змісту, де літера репрезентує символ, що має форму піктограми. Таким чином, циклічність еволюції літерного знака у французькому письмі полягає у його розвитку від фонограми – ідеограми – ієрогліфа до символу. *Аналіз* – це розумове або практичне розчленування цілого на частини, *синтез* – з'єднання частин у ціле. Пізнання будь-якого явища або предмета у їхній цілісності зумовлює, по-перше, розподіл його на складові елементи та розгляд окремо кожного з них, а, по-друге, представлення явища як єдності різних ознак. Поєднання аналізу та синтезу дозволяє об'єктивно відобразити те чи інше мовне явище.

Для того, щоб отримати максимально достовірний матеріал для аналізу, ми звернулися до методу пасивного спостереження, де дослідник виступає як реєстратор зафіксованих раніше мовних явищ у давніх писемних пам'ятках або текстах.

Серед власне лінгвістичних методів, застосованих у нашому дослідженні, маємо зупинитися на таких. *Описовий метод* дозволив провести планомірну інвентаризацію, систематизацію, класифікацію та інтерпретацію графічних комплексів різних періодів розвитку французької графічної системи, пояснити особливості їхньої будови, визначити функціональні властивості графічних одиниць у певному історичному відрізку, встановити корпус аналізованих літерних знаків французького письма. Для вирішення цих завдань описовий метод надає в розпорядження такі прийоми. Шляхом суцільної вибірки з текстів IX-XVIII ст. (при діяхронічному аналізі) та словників французької мови Larousse та Petit Robert (при синхронічному аналізі) було здійснено виділення графічних одиниць (графем, орфограм), їх аналіз, сегментація на диференційні ознаки, класифікація та внутрішня інвентаризація. Останній етап полягає у вивченні парадигматичних та синтагматичних зв'язків між графемами та орфограмами у різні історичні періоди французької мови.

З огляду на те, що у представленому дослідженні ми маємо справу з діяхронічним розвитком літерних знаків, то безумовно постає необхідність у встановленні закономірностей еволюції графічних комплексів у історії французького письма. *Порівняльно-історичний метод* (або компаративний, лінгвогенетичний) дозволив здійснити реконструкцію зафіксованих писемністю наявних у минулому графічних явищ, виявити спільне та відмінне у їх використанні, визначити динаміку їх розвитку у французькому мовному континуумі.

В аналізі еволюції системи французької мови було застосовано так званий *філологічний метод*, описаний відомим французьким лінгвістом А. Мейе. Цей метод заснований на аналізі пам'яток писемності, з яких вибирають ті форми, які значущі для подальшого розвитку мови [Мейе 1954, с. 16]. Цей метод є складником порівняльно-історичного. М. Алефіренко називає його текстологічним прийомом історико-порівняльного методу [Алефіренко 2005, с. 348]. Така методика є надзвичайно цінною для історичного аналізу, адже вона використовує достовірні

факти, зафіксовані у пам'ятках, дозволяє здійснити їх територіальну стратифікацію і виявити хронологію змін за результатами палеографічних досліджень.

Метод внутрішньої реконструкції, один з найважливіших у діяхронічній лінгвістиці, виявив особливості колишніх мовних станів французької мови у різні історичні відрізки часу. *Структурний метод* допоміг представити особливості графічних комплексів як особливу графічну структуру, яка має власні закони та принципи внутрішньої системної організації. *Трансформаційний аналіз* – експериментальний прийом, який забезпечив виявлення подібностей та відмінностей фонографічних та графічних особливостей різних історичних мовних площин. Суть цієї методики полягає у можливостях певних мовних систем, у нашому випадку графічної та орфографічної перетворюватися або спричиняти розвиток іншої.

Для виявлення особливостей еволюції графічної системи французької мови IX-XVIII ст. ми застосовували діяхронічний підхід та основні положення лінгвостеміотики, які забезпечують повний та цілісний графемний аналіз, що враховує як план вираження, так і план змісту. Доцільність такого підходу ґрунтується на тому, що графеми, на відміну від фонем, представляють собою двопланову графічну одиницю, а, отже, необхідно визначити не тільки форму, але й багатозначність кожної окремої графеми протягом формування графічної системи французької мови. Основним завданням графемного аналізу є виявлення у тексті інвентаря графем, установлення меж їх варіювання, системних зв'язків між ними, а також дослідження функціональної значущості різних елементів графемної системи.

На основі *синхронічного підходу* здійснено синхронний опис сучасної орфографії французької мови, визначено порядок значимих орфографічних одиниць, досліджено основні функції орфограм і проведено семантичний аналіз орфографії, при цьому *функціональний метод* сприяв виявленню основних функцій орфографічних одиниць та їхньої цілеспрямованої природи в середині мовної системи. Розтлумачення символізму літер французького письма також передбачає застосування лінгвостеміотики, теоретичні засади якої дозволили встановити подібності форми літер з об'єктами та предметами, що містять у своєму графічному обрисі ту чи іншу літеру. Для виявлення походження літер французького письма ми звернулися до ономастики – розділу мовознавства, в якому вивчають історію виникнення назв та мотиви їх номінації, і застосували методологію, притаманну для цієї наукової дисципліни. У сучасній науковій парадигмі метод, що встановлює етимологію та символіку імен, отримав назву "ономатомансія", або "ономансія" (*Onomatancie, Onomancie*). Назва цього методу походить від давньогрецького «*онопа*», що означає "ім'я" та «*manteia*», що перекладається як "пророцтво". Ця методологія застосовувалась протягом багатьох століть у визначенні впливу літер імені на долю людини [Gheorghe 2011]. *Графонімічна методика* (графоніміка – один з розділів ономастики, що вивчає назви букв в алфавітах, історію їх виникнення, становлення і мотиви номінації), спрямована на вивчення значення, місця і ролі кожної літери у лінійній системі алфавіту та встановлення символічної природи французького алфавіту. *Конструктивний метод* дозволив визначити елементарні складники літерних знаків – графів, а також виявити зв'язки між ними.

Оскільки лінгвістика часто запозичає методи суміжних наук, таких як психологія, соціологія, культурологія, історія, математика тощо, ми звернулися до геометричної теорії, яка дозволила тлумачити літери як геометричні фігури. Застосування цієї методики передбачає встановлення базових конструктивних елементів літер, вивчення символіки геометричних форм, згідно з якими була здійснена топологічна класифікація літер французького алфавіту. І, нарешті, *цифровий аналіз* літер, який набув широкого розповсюдження у кабалістичній лінгвістичній теорії та дозволив уточнити та розширити значення та значущість літер.

Семантичний аналіз початкових літер французького алфавіту базується на структурному, семантико-когнітивному методах, а також на аналізі словникових дефініцій. Розглянемо ці методи детальніше.

Аналіз словникових дефініцій дозволив визначити семну структуру мовних одиниць, виявити змістовий мінімум концепту, інваріант, що створює базу для подальшого вивчення як мовної одиниці, так і концепту. *Структурний метод* дав змогу установити поняттєву структуру орфограм французької мови шляхом вивчення лексико-семантичного значення ініціалів, які перебувають у внутрішньосистемних відношеннях. *Метод семантико-когнітивного аналізу* передбачає, що в процесі лінгвокогнітивних досліджень у ході особливого етапу опису – когнітивної інтерпретації ми переходимо від змісту значень до змісту концептів. Когнітивна

інтерпретація – це етап семантико-когнітивного аналізу, без якого дослідження не виходить за рамки лінгвістичної семантики. Забезпечуючи виявлення та опис відповідних концептів, семантико-когнітивний підхід надає дослідникам дві можливості інтерпретації отриманих даних: *повернення до мови* – використання когнітивних знань для пояснення явищ і процесів у семантиці мови, або поглибленого вивчення лексичної і граматичної семантики. Такий напрям дослідження є когнітивною семасіологією *зверненням до свідомості* – моделюванням концептів як одиниць національної концептосфери, національної культури, цей напрям буде являти собою лінгвістичну концептологію.

Ми використали елементи *квантитативного методу*, досліджуючи частотність вживання різних графічних засобів, встановлюючи кількісну характеристику графем для відтворення голосних та приголосних звуків у еволюції графічної системи французької мови, динаміку розвитку основних принципів письма, а також частотність вживання слів з початковими літерами у різні етапи розвитку французької писемності.

Таким чином, обрана нами комплексна методика аналізу із залученням взаємопов'язаних філософських, традиційних та спеціальних методів дослідження використовується диференційовано і дозволяє врахувати специфіку розвитку та функціонування літерного знака у французькому письмі IX – початку XXI ст.

Література

Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке: [учеб. пособ. для вузов] / Николай Федорович Алефиренко. – М.: Флинта, Наука. 2005. – 416 с. *Мейе А.* Сравнительный метод в историческом языкознании / Антуан Мейе; [пер. с франц. А. В. Дилигенская]. – М.: Изд-во иностран. лит-ры, 1954. – 99 с. *Gheorghe A. L'*Onomatopancie, le destin de l'homme est écrit dans son nom [Електронний ресурс] / Alexandre Gheorghe. 2011. – Режим доступу: <http://alexandragheorghe.suite101.fr/onomatopancie-le-destin-de-lhomme-est-ecrit-dans-son-nom-a29893> – Назва з титул. екрану.

УДК 811.161

ЧИКИЛЬ М. Ю.

(Бердянський державний педагогічний університет)

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ЭТИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ В ТЕКСТАХ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА

Чикиль М.Ю. Вербализация этической оценки в текстах детской литературы советского периода. В статье представлен анализ языковых средств выражения этической оценки в текстах произведений для детей авторов середины XX века В. Драгунского и Н. Носова.

Ключевые слова: оценка, классификация, типы оценок, средства выражения оценки, этическая оценка.

Чикіль М.Ю. Вербалізація етичної оцінки в текстах дитячої літератури радянського періоду. В статті представлено аналіз мовних засобів вираження етичної оцінки в текстах творів для дітей авторів середини XX століття В. Драгунського та Н. Носова.

Ключові слова: оцінка, класифікація, типи оцінок, засоби оформлення оцінки, етична оцінка.

Tchikil M.Y. Verbalization of an ethical estimation in texts of the children's literature of the Soviet period. The study of linguistic means of expression of ethical estimation in texts by authors of XX century V. Dragunsky and N. Nosov are investigated in this article.

Key words: an estimation, classification, types of estimation, means of expression of estimation, ethical estimation.

Произведения детской литературы отличаются специфической системой образов и художественных средств. В современной лингвистике практически неразработанным является вопрос о роли средств выражения оценки в детской литературе. В языкознании проблемы, касающиеся изучения оценки, не имеют единого решения, в частности, категория оценки в детской литературе еще не была объектом лингвистического описания. Детская литература отображает определенную эпоху, социальные процессы, происходящие в обществе в конкретный период времени.

Актуальность данного исследования определена необходимостью анализа вербализации этических оценочных значений в конкретных социально и темпорально ограниченных текстах, каковыми являются произведения детской литературы середины XX века.